

GAZNELİLER DÖNEMİ HİNDİSTANI'NIN İLK FARS ŞAİRLERİ: EBU'L FEREC-İ RÛNÎ VE MES'ÛD SÂD-İ SALMÂN

Berna KARAGÖZOĞLU¹

Atıf/©: Karagözoğlu, Berna (2018). Gazneliler Dönemi Hindistanı'nın İlk Fars Şairleri: Ebu'l Ferec-i Rûnî ve mes'ûd Sâd-i Salmân, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Hazrain, ss. 185-204

Özet: Hintliler ve Farslar tarih boyunca farklı alanlarda ortak sahnede yer almışlardır. Hint-Avrupa dil ailesinin temel kollarını oluşturan Farsça ve Hintçe İslâm öncesi ve sonrasında etkileşimlerini sürdürmüştür. Hindistan'ın Türk padişahlar tarafından yönetildiği dönemde ise birçok İranlı Hindistan'a ya göç etmiş ya da saray tarafından davet alarak hayatlarının geri kalan kısmını Hint topraklarında idame ettirmiştir. Sarayın desteklediği Farsça, İngilizlerin işgaline değin bölgede canlılığını korumuştur. Fars dili Türk ve Hintli şairler tarafından sevilmiş, Hint alt kıtasının Hintçe ve Urduca'nın yanı sıra edebiyat dili olmuştur. Bu bağlamda Farsça şiirler kaleme alan önemli şahsiyetler, çalışmamızın asıl konusunu teşkil etmektedir. Bilindiği üzere Ebu Abdullah Nükheti Gazneliler döneminin meşhur şahsiyetlerdendir. Ancak onun hayatı ve eserlerine dair günümüze çok sayıda kaynak ulaşamamıştır. Bu sebeple çalışmamız, Ebu'l Ferec Runî ve Mesu'd Sâd-i Salmân gibi önemli iki şairin hayatı ve eserlerine dair bilgilendirmeyi içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Gazneliler Dönemi Hindistan'ı, Fars edebiyatı, Ebu'l-Ferec Runi , Mes'ûd Sâd-i Salmân

Makale Geliş Tarihi: 16.03.2018/ Makale Kabul Tarihi: 12.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹ Dr. Öğr. Ü., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatlar Bölümü, e-posta: brnkrqzql@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7867-4724

The First Poets of the Era of Gaznevid in India Abu'l-Faraj Runi And Mas'ud Sâd-i Sâlman

Citation/©: Acar, Ayşe (2018). *The First Poets of the Era of Gaznevid in India Abu'l-Faraj Runi And Mas'ud Sâd-i Sâlman* Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 185-204

Abstract: Throughout history, Indians and Persians have taken part in the same scene in different fields. Persian and Hindi, the main branches of the Indo-European Languages, have been interacting before and after Islam. During the period, when India was ruled by the Turkish sultans, many Iranians either migrated to India or were invited by the palace and stayed in the Indian lands for the rest of their lives. The palace supported Persian language and therefore Persian kept its vitality in the region until the occupation of the British. Persian was admired by the Turkish or Indian poets and became the literary language of the lower continent, in addition to the Hindi and Urdu. In this regard, the important poets who writes in Persian are the main subjects of our study. As known, Ebu Abdullah Nüketi is an important figure in this context, but there are not many sources about his life and works. For this reason, our study focus on lives and works of two other important poets; Abu'l-Faraj Runi ve Mas'ud Sâd-ı Salmân.

Keywords: Ghaznavids period in India, Persian literature, Abu'l-Faraj Runi, Mas'ud Sâd Salman

I. GİRİŞ

İslam Arapların fetihleri ile Hindistan'a sekizinci yüzyılda gelmiş ve bölgedeki varlığını Türk kökenli yöneticilerin çabaları ile korumuş ve sağlamlaştırmıştır. Gazneli Mahmud dönemi, Gaznelilerin en geniş sınırlara ulaştığı dönemdir. İslam dinini ilk kabul eden Türk imparatoru Sultan Mahmut, İslam dünyasının yayılmasını istemiş, Batınlık akımlarına karşı tüm mücadelesini vermiştir.

Gazne şehri ise Gazneli Mahmud'un yönetimde olduğu süre içerisinde kültür merkezi haline dönüşmüş, düzenlenen kültürel faaliyetlerle adını duyurmuştur. Fars edebiyatının temellerinin atıldığı Gazne'de (Arts, Islamic". *Encyclopædia Britannica Online*. 20 October 2006).Mahmud, şair,

yazar, bilim adamı, mutasavvıf ve sanatçıları cezbedecek biçimde, göz alıcı bahçe düzenlemeleri yaptırıp eğitim merkezleri kurmuş, cami, saray ve kervansaraylar inşa ettirmiştir.

Gazneli Mahmut, miladi 999'da Karahanlılar'dan yardım alıp öncesinde Horasan'ı fethetmiş ve Samanoğulları Devleti'ne son verip akabinde miladi 1001-1027 yılları arasında Hindistan'a on yedi sefer düzenlemiştir. Ele geçen galibiyet ile o, hem Hindistan'ın yer altı ve yer üstü zenginliklerine sahip olmayı hem de Hint alt kıtasında İslâmiyet'i yayarak İslam dünyasının lideri olmayı gaye edinmiştir.

Gazneli Mahmud Hindistan'a yaptığı fetihler sonucunda Pencap bölgesini topraklarına katmış; devleti, Gazne'den Lahor'a nakletmiştir. Gazne'nin kültürünü yaşatmak adına geleneklerini koruyarak aynı sanat anlayışını Lahor'a taşıyan hükümdar, Lahor'u da tıpkı Gazne gibi kültürel zenginliklerle donatmış, sarayında büyük bir kütüphane inşa ettirmiştir. Böylece alt kıtanın ilk yazılı kaynakları üretilirken, dönemin iki önemli İranlı şairi olan, Ebu'l-Ferec Runî ve Mes'ûd Sâd-ı Salmân'ın (hükümdarı Gazneli Sultan İbrahim tarafından on üç yıl boyunca hapsedilen Gurgan'ın yerlisi) Lahor'a gelmesi ile Fars edebiyatı Hint topraklarında adını duyurmaya başlamıştır. Muhammed Avfi ise aynı yıllarda *Lübâbü'l elbâb* isimli dünyanın ilk Farsça tezkiresini yazmıştır (Nomani. s.4, 1998). Bu dönemde sadece nazım değil nesir alanında eserler vermiş yazarlar da mevcuttur. Örneğin Keşfu'l-Mahcûb isimli eserinde, hayat ve öğretisi üzerine en eski tezleri ortaya koyan, Gazne'de doğup hayatının bir bölümünü Lahor'da geçiren ve Lahor'da ölen yazar Ebu'l Hasan Ali ibn Osman el-Hicvirî bunlardan biridir (Schimmel, s.14-15,1373).

Delhi'nin ilk sultanı seçilen Kutbüddin Aybek dönemi ve tıpkı onu izleyen sonraki dönemlerde de Farsçaya vermeleri için, saray erkânı ilgi göstermiş, şair ve yazarlar yeni eserler vermek üzere desteklenmiştir.

Türk hükümdarların yönetimi esnasında Hindistan'da Hintçe ve bölgenin mahalli dillerinin yanı sıra Arapça, Farsça ve Türkçe konuşulmuştur. Din ve hukuk dili olarak Arapça tercih edilmiş ancak bu dilin alanı sınırlı tutulmuştur. Türkçe ise sadece saray sakinleri arasında konuşulmuştur. Devletin resmi dili olan Farsça gerek Hintçeyi gerekse mahalli dilleri etkisi

altına almıştır. Öyle ki bölgenin mahsulü eserlerin dillerinde günümüzde bile Farsça kökenli sözcüklere rastlamak mümkündür. Bu bakımdan Farsçanın coğrafyaya katkıları ve o bölgedeki kullanım şekli üzerinde durulmalıdır. Fars edebiyatı kendi öz topraklarından kilometrelerce uzakta gelişimini devam ettirirken alt kıtadaki mevcut dil ve üslupların etkileşimine uğramış olsa da genel anlamda ruhunu yeterince koruyabilmiştir.

Fars edebiyatının Hindistan'daki altın çağı denilince akıllara Ekber Şah dönemi gelmektedir. Zira o dönemde Farsça çalışmalar bir hayli yoğundur. Ancak burada Fars edebiyatının temelleri Gazneli Mahmut döneminde atılmıştır. Şair Ebu'l-Ferec Runî ve Mes'ûd Sâd-ı Salmân bu dönemin ilk Farsça şiirler kaleme alan en popüler şairleridir (The encyclopaedia of Islam Volume II. s.1103,1991). Onlar hakkında bilgiye ülkemizde yeterince ulaşılmamaktadır. Yapmakta olduğumuz çalışmanın ülkemiz edebiyat camiasına katkı sağlayacağı inancındayız.

Çalışmamızda iki şairin hayatı hakkında bilgi aktarılacak ve şiirlerinden kısa örnekler verilecektir.

II. EBU'L-FEREC RUNÎ

Ebu'l-Ferec Runî, Gazneli hükümetinin ikinci dönemi şairlerindedir. Nişabur yakınlarındaki Runî bölgesinde doğan Ebu'l-Ferec Runî'nin yaşamı hakkında çok fazla bilgiye ulaşılmamaktadır. Ebu'l-Ferec Runî, Sultan Mahmud'un tutuklularından Ebu'l-Ferec Sagzi ile zaman zaman karıştırılmıştır (İkbal, s. 12, 1937). Onun doğum yılı tam olarak bilinmemekle birlikte milâdi 1189-1190 yıllarında doğduğu tahmin edilmektedir.

Gazne sarayında yetişmiş olan Runî'nin, Gazne Sultanı İbrahim bin Mes'ûd'a (1059-1099 m.) yazdığı övgü dolu kasidelerinden onun bu hükümdar döneminde şöhret kazandığı anlaşılmaktadır. Lâkin daha önce Sultan İbrahim'in oğlu Hindistan valisi Seyfû'd-devle Mahmud'un Lahor'daki sarayında adını duyurmaya başladığı ve miladi 1068'den sonra Gazne sarayına geçtiği, III. Mes'ûd'u öven kasideleri ile İbrahim'den sonra da sarayda kaldığı anlaşılmaktadır. Runî'nin çoğunlukla kasidelerden oluşan, ayrıca rubai ve gazellerinin yer aldığı divanı günümüze ulaşmıştır. Avfi'nin *Lübâbu'l-Elbâb*'ında ve Şems-i Kays'ın *El-Mu'cem*'inde Runî'nin divanının günümüze ulaşan nüshalarında yer almayan beyitlerine yer verilmiştir. (Siddiqi, s.283-284, 2014)

Kasidelerinin çoğunu Gazneli Sultanı İbrahim'e ve oğlu III. Mes'ûd'a ithaf etmiş, diğer evlat Seyfû'd-devle Mahmud için ise dokuz kaside yazan Runî, şiirde ustalığını kaside türünde göstermiştir. Ancak onun rubaileri de dönemin edebiyatçıları tarafından kasideleri kadar başarılı bulunmuştur. Ömer Hayyâm'ın, Runî'nin rubailerinden etkilendiği zaman zaman konuşulmuş (Siddiqi, s.1, 2014) Evhadüddîn, Enverî, Zâhir-i Fâryâbî, Örfî-i Şirâzî ve Feyzî-i Hindî ise onun şiirlerini örnek aldığı bilinmektedir. Bülferec ismiyle de tanınmakta olan Runî, her rütbeden devlet adamını öven şiirleri karşılığında maaşını alarak yaşamını idame ettirmiştir. Onun öğrencilerinden Mes'ûd Sâd-ı Salmân ile iyi bir dostluk kurduğu söylene de bir süre sonra aralarının açıldığı kayıtlarda geçmektedir. Hatta kesinlik kazanamamış ve farklı görüşler ortaya atılmış olmasına rağmen Mes'ûd'un, şiirlerinde Runî'den sitayişle bahsettiği gibi aynı zamanda kendisinin zindana atılmasına da Runî'nin sebep olduğuna dair sözler sarf ettiği yönünde görüşler de mevcuttur. Runî'nin divanı ilk defa Bombay'da 1902'de basılmış, sonrasında Rus şarkiyatçısı K. I. Chaykin tarafından Tahran'da ve Mahmud Mehdevî tarafından ise Meşhed'de yayımlanmıştır. Bazı kaynaklarda Runî'nin divan işlerinde çalıştığı ancak kendisini çekemeyenler yüzünden bu işten uzaklaştırıldığı ve bundan dolayı zaman zaman sıkıntılı günler yaşadığı yazılmıştır. Vefat tarihi belli olmayan Runî'nin, III. Mes'ûd'a kasideler sunmasına ve miladi 1107'den miladi 1115'e kadar süren Kannevc fethini bir kasideyle anlatmasına bakılarak bu tarihten sonra öldüğü tahmin edilebilir (Kurtuluş s. 245, 2008). O Gazne'nin ilk dönemlerinde yazılmış şiirlerin üsluplarını geliştirerek yeni bir sebk oluşturmuştur. Onun şiirlerinde Arapça kelimeler çokça görülmektedir. Bazı ilmi terkipleri sıklıkla kullanmış, istiarelere ve teşbihlere fazlaca yer vermiştir. Ebu'l- Ferec'in divanında elli yedi adet kasidesinin dışında on sekiz kıt'a ve üç gazel de yer almaktadır. Ebu'l-Ferej aşağıda verilem aşağıdaki şiirlerinden de anlaşıldığı üzere tıpkı Horasanlılar gibi şiirlerinde sıkça doğa tasvirlerine yer vermiştir.

Onun şiirlerinden örnekler:

خم ازو مست و چنگ مخمور است	روزگار عصیر انگور است
کز می و میوه اندر او سور است	خیز تا سوی باغ بشتابیم
یا چو نو خواسته بر حور است	سیب سیمین سلب چو گوی بلور
دسته و گرد نای طنبور است	شاخ امرود گویی و امرود

نارسیده ترنج و بار به دوش چو فقع کوزه و چو سنگور است
تاج نرگس به فرق نرگس بر جام زرین خواجه منسور است

Hayat, üzümün suyudur. Fıçı onun yüzünden sarhoş, çeng ise sersemdir.

Kalk bahçeye doğru koşalım. Çünkü orası şarap ve meyvelerle doludur.

Gümüş elma, billur topu gibi koparılmış, güzele yeni istekli gibidir.

Armut tamburun göbeği, dalı ise tamburun sapı gibidir

Olgunlaşmamış turunç zembil gibi, omzundaki yük testinin eğri kısmı gibidir.

Nergis tacını, nergisin başına koy, Hoca Mensur'un altın kadehidir.

Ebu'l-Ferej Runi'nin şiirlerinde mübalağa sanatını fazlaca kullandığı görülmektedir. Örneğin:

روی چون حاصل نکوکاران زلف چون نامه گنهکاران
غمزه مانند آرزوی مضر در کمینگاه طبع بیماران
خیره اندر کرشمهء چشمش ذوق مستان و هوش هشیاران
اندر آمد به مجلس و بنشست چادرش بستند ازو یاران
زیر و بم را به غمزه گویا کرد تا بگفتند راز میخواران

Yüzü salihlerin ameli gibi, zülfü günahların amel defteri gibi
Gamze, zararlı bir arzu gibi hastaların huyunun pususundadır

Gözünün cilvesine bakakalmış sarhoşların keyfi, zekilerin
uyanıklığı

Meclise girdi ve oturdu, arkadaşlar onun çadırını bağladı
İnce ve kalını cilveyle açıkladı, içenlerin sırlarını söyleyene kadar

تا یک نفس از حیات باقی است مرا در سر هر هوس شراب و ساقی است
کاری که من اختیار کردم این بود باقی همه کار اتفاقی است

Hayatımdan bir soluk bile kalmışsa, kafamda şarap ve sakinin hevesi
vardır.

Seçtiğim iş buydu, geride kalan işlerim tesadüfen gerçekleşti.

Ferec, Şiirlerinde yalnızlıktan ve âşığın yalnız kalmayı tercih etmesinden sıkça bahsetmektedir.

Ebu'l-Ferec Runî kişinin saygınlığını sürekli koruyabilmesi için aşağıdaki örnek şiirde anlaşıldığı gibi tebdil-i mekânın faydalı olacağı inancındaydı.

بدان زمین که تو بر مردماتش خوارشوی مکن درنگ و از آنجا بشو تو جای دیگر
درخت اگر متحرک بدی ز جای به جای نه رنج اره کشیدی نه بلای تبر

Yer, sen insanların gözünde zelil olacaksın, Bekleme oradan başka yere
git.

Ağaç eğer bir yerden başka bir yere hareket edebiliyor olsaydı ne
testerenin azabını çekerdi ne baltanın belasını.

Runi'nin günümüze kadar ulaşan şiirleri divanında iki bin beyitten oluşmaktadır. Şiirinde kendi şehrinin insanları, zenginler tarafından yaptırılan büyük konutlar ve anıtlar ayrıntıları ile anlatılmış ve onun modernizmi takdir ettiği görülmüştür. Kasidelerinde ise tagazzüller kullanılmamıştır (Siddiqi, s.283-284, 2014).

III. MES'ÜD SÂD-I SALMÂN

Sa'd bin Salmân, Gazne sarayının meşhur defterdarlarından olup daha sonra Lahor'a görevlendirilmiştir. Mes'üd Sâd-ı Salmân babasının isteği üzere saraya girmiş, Hindistan valisi Seyfu'd-devle Mahmud bin İbrahim'in yanında savaş ve fetihlere katılınca şanını Lahor'un önde gelen saray şairlerinden biri olarak duyurmuştur. Seyfu'd-devle babasının emriyle zindana atılmış, yanında bulunan tüm yardımcıları gibi Salmân da hapse düşmüştür. Yukarıda da bahsedildiği gibi Salmân'ın hapse atılma sebebi olarak Ferec Runi'nin onun şiirlerini ve şanını kıskandığı ve fitne yaydığını ileri sürmektedir.

Mes'üd Sâd-ı Salmân sadece bir şair değil aynı zamanda bir emirdi. Runi'nin merteye ve derecesinden bir hayli yüksek düzeydedir. Ancak Ebu'l Ferec'in onu makam ve yetki bakımından şikâyet edebilecek durumu yoktur.

On yıla yakın cezaevi ve sürgün hayatı yaşamış olan, Hindistan'ın büyük Fars şairi Mes'üd Sâd-ı Salmân, sultana yakın olanların gayretleri ile onun bağışlamasını sağlayarak onu kurtarsalar dahi Salmân, sonradan sekiz yıllık bir hapis hayatı daha yaşamıştır. Bu nedenle Salmân'ın, toplamda on sekiz yıllık ömrü hapislerde geçmiştir.

O hem iyi bir şair hem de iyi bir bürokrat yetkinliğine sahiptir. Bölgenin önemli pek çok şairi Mes'üd Sâd-ı Salmân'dan kendi şiirlerinde detaylıca bahsetmektedir. Mes'üd da eserlerinde Ney Nevaz Han'ın profesyonel olarak çaldığı flütünden, dönemin büyük şarkıcılarından olan Osman Khawanında'dan ve Mutraba Pari'den, uzun boylu olup gösterişli danslarıyla adını duyuran Banu Katal'den, dansçı Maho'dan ve sarayda düzenlenen birçok kültürel etkinliklerden ayrıntılarıyla bahsetmektedir. Ayrıca okurların onun satır aralarında bahsi geçen kişileri daha iyi anlayabilmeleri için karakterlerin yüzleri ve onların yaşam biçimlerine dair açıklayıcı bilgilere de yer vererek anlatımları zenginleştirerek zihinlerde daha da anlaşılır kılmıştır. Ayrıca o zaman zaman şiirinde bir kişinin kalbini kıracak ifadelere yer vermiş

olabileceğini düşünüp dizelerinin sonlarında bahsettiği kişilerden özür dileyerek mizahi ifadelerle onları incittiğini dile getirmiştir.

Hapishanede kaldığı günlerde, Fars şiirinin sevilen değerli eserlerinden biri olan Tristia'yı yazmıştır. Kendisinin Osman Muhtari, Ebu'l-Ferec Runî ve Senâi gibi Fars şairleriyle irtibatta olduğu bilinmektedir. Mes'ûd Sâd-ı Salmân için, Enverî'nin tarzını sürdürdüğü de söylenilmektedir. Salmân şiirlerinin çoğunu kaside türünden yazmıştır. Dörtlük ve kıt'a türünde yazılmış birkaç şiiri de bulunmaktadır. Kasidelerinde ise onun ünlü şair Unsurî'den etkilendiği düşünülmektedir (Kazvini, s. 693-740, 1906).

Runî'nin çağdaşı olan Mes'ûd Sâd-ı Salmân, Runî'den yaşça küçüktür. Her ikisi de hemen hemen aynı padişahları, vezirleri, şehzadeleri ve emirleri meth etmiştir. Mesu'd Sâd-ı Selman'ın şiirlerinden örnekler aşağıda verilmiştir:

عاشقاند پر هنر همگان

در خراسان و در عراق همی

همه اندر هوای من یکسان

همه اندر تنای من یک لفظ

Horasan'da, Irak'ta hüner dolu âşıklar.

Beni hep bir ağızdan överler, herkes beni eşit sever.

Mesu'd-ı Sad Sâلمان Horasan'a karşı ayrı bir sevgi ve ilgi duymuştur. Şiirlerinden de bu rahatlıkla anlaşılmaktadır.

ببینم در این چو دوزخ جای

در منجم کنون سه سال بود

Azaptayım, şimdi üç yıl oluyor cehennem gibi bu yerde kapalı
kalmışım.

پیوسته که گشتی کز من جدا شدی
ترسم ز نزد من به ناسزا شدی
پیوسته که گشتی کز من جدا شدی
ترسم ز نزد من به ناسزا شدی
وآن گه شدی که بر دل من پادشا شدی
با جان من به مهر چرا آشنا شدی
کی یابمت که در دهن اژدها شدی
بارها گفتم به مردمان که تو جمله مرا شدی
وی ظن نیک من به چه معنی خطا شدی
ز دست تا خود همی به زاری گویم کجا شدی
بس شب که تو به وصل در او توتیا شدی

ای ترک ماهروی ندانم کجا شدی
بودم تو را سزا و تو بودی مرا سزا
ای ترک ماهروی ندانم کجا شدی
بودم تو را سزا و تو بودی مرا سزا
درد دلا که بنده دیگر کسی نشد
بیگانه گشتن از من چون در سر تو بود
کی بینمت که پردگی و نازنین شدی
آن گه بریدی از من جمله که
ای تیر راست چون بزدی بر نشانه زخم
آری همه گله نکنم چون شدی
امروزم از ز هجر زدی در دو دیده خاک

Ay yüzlü Türk nereye gittin, bana kavuştuğunda benden ayrıldın.

Sen bana yakıştırdın ben sana yakıştırdım, beni yanında
yakıştıramadığından korkarım.

Gönül derdi başkasının kölesi olmadı, olduğunda benim gönlüme
padişah oldun.

Senin kafanda hep bana yabancı durmak var, benim canımla
muhabbetle neden tanıştın.

Senin ne zaman nazlandığını ve gizlendiğini görürüm, ejderhanın
ağzında olduğunu ne zaman bulurum.

Benden tamamen ayrıldıktan sonra defalarca ayrıldıktan sonra
herkese senin tamamen benim olduğunu söyledim.

Ey ok benim yarama doğrudan nasıl vurdun, benim iyi düşüncem
neden yanlış oldu.

Evet, ben kendim yalvararak nasıl elden gittin diye hiç şikâyet
etmedim, kendim yalvararak nereye gittin diye söylediğim sürece.

Bugün de ayrılıktan dolayı iki göze toprak vuruldu, gece sana
kavuştuğumda gözümde o sürme oldu.

Zindan hayatı yaşayan Mesûd Sâd-ı Salman yaşadıklarından ötürü Önceleri
Şikâyetçi Olurken Daha Sonra Kendisini Psikolojik Olarak Güçlendirme
Yoluna Girer.

چه کین است با من فلک را به دل؟	که هر روز یک غم کند بیستم
از این زیستن هیچ سودم نبود	هوایی همی ببهده زیستم
اگر مهربانی بپرسد مرا	چه گویم از این عمر بر چیستم؟
از آن طیره گشتم که بخت بدم	بخندد بر من چو بگریستم
بدان حمل کردم که گردون همی	ندانند حقیقت که من کیستم

Felek bana gönlünde ne kadar kin tutmuştur ki durayım diye her gün bir
gam getirir bana.

Bu yaşamdan bana hiç fayda yoktu, her zaman faydasız yaşadığımı
düşünüyorum.

Eğer şefkat bana sorsa bu ömür bana ne için verildi, diye söyleyeyim.

Bundan kederliyim ki benim kötü şansım ben ağladığımda o bana güler.

Böyle anlamlandırdım ki felek benim gerçekten kim olduğumu hiç
bilmiyor.

وز عمر وصال تو فراوان خوش دیدار تو از نعمت دو جهان خوشتر

پنهان دارم که عشق پنهان خوشتر من عشق تو ای عشق تو از جان خوشتر

Seni görmek iki dünya nimetinden daha hoştur.

Seni çok görmek ömürden daha hoştur.

Ben senin aşkıyım ey aşk, sen candan daha hoşsun.

Gizli tutarım çünkü gizli aşk daha hoştur.

شادی ندید هیچ کس از نای بینوا
زیرا جواب گآ آفته من نیست جز صدا
روزم همه شب است و صباحم همه مسا
روی از که بایدم که کسی نیست آشنا
ابری بسان طور زیارت کند مآرا
آرد همی پدید ز جیب هوا صبا
ورچه صلاح رهبر من بود چون عصا
نتیرنگ و سحر خاطر و طبعم چو اژدها
چون بر حصیر گویم خود هست بر حصا
گرد در حذر غرابم و در رهبری سبا
از جنگ روزگار نگردم همی رها
زین بام گشت پشتم چون پشت پارسا
بر رفتمی ز روزن این سمج با هبا
کز در چو غم درآید گویدش مرحبا
هرگز نرفت خون شهیدان کربلا

چون نای بینوایم ازین نای بینوا
با کوه گویم آنچه ازو پر شود دلم
شد دیده تیره و نخورم غم ز بهر آنکه
انده چرا برم چو تحمل ببایدم
هر روز بامداد بر این کوهسار تند
برقی چو دست موسی عمران به فعل و نور
گشت اژدهای جان من این اژدهای چرخ
بر من نهاد روی و فرو برد سر به سر
در این حصار خفتن من هست بر حصیر
چون بازو چرخ چرخ همی دارم به بند
بنگر چه سودمند شکارم که هیچ وقت
زین سمج تنگ چشم چون چشم اکمه است
ساقط شدست قوت من پاک اگر نه من
با غم رفیق طبعم از آنسان گرفت انیس
چندان کزین دو دیده من رفت روز و شب

نایدش شرم هیچ که چندین کند دغا
 از جای خود نجنبم چآون قطب آسیا
 کاخسر برونم آرد یک روز در وغا
 روزی به یک صقال بجای آید این مضای
 ای نحس بی سعادت و ای خوف بی رجا
 آبیست سوزش تن و جان از شما چرا
 در گردش حوادث و در پیچش عنا
 آزاده سرو باش به هر شدت و رخا
 گر چند گشته ای به غم و رنج مبتلا
 پرورده ذات پاکش در پرده صفا
 زو روزگار تازه شد و ملک با بها
 خورشید گشت همت او مایه ضیا
 آمد نبات مدحش در نشو و در نما
 روز و شب ولی و عدو دارد استوا
 بیماروار کرد ز نان خوردن احتما
 تا در بهار دولت او می کند چرا
 بخت جوان چو دایه همی پرورد تو را
 در صف عزم چون بکشی خنجر دها
 بینا به نور رای تو شد دیده دکا
 در هر دلی هوای تو رسته است چون گیا
 چون ابر بی دریغ دهی خلق را عطا
 دو کف تو گواه و دو باید همی گوا
 گفته است هیچ کس به صف راست را دو تا
 زیرا که تیغ تیز فراوان کند خطا
 آخر چو مرغ گردد گردان به گردنا
 شد خاص پادشا پسر خاص پادشا
 ای فضل را نکای تو چون دیده را ضیا
 نزد تو مستجاب چرا شد مرا دعا

با روزگار قمر همی بازم ای شگفت
 گر بر سرم بگردد چون آسیا فلک
 آن گوهری حسامم در دست روزگار
 در صد مصاف معرکه گر کند گشته ام
 ای طالع نگون من ای کز رو حرون
 خرچنگ آبنی و خداوند تو قمر
 مسعود سعد گردش و پیچش چرا کنی
 خودرو چو خس میاش و به هر سرد و گرم دهر
 می دان یقین که شادی و راحت فرستد
 جاه محمد علی آن گوهری که چرخ
 چون بر کفش نهاد و به خلق جهان نمود
 گردون شده است رتبت او پایه علو
 تا شد سحاب جودش با ظل و با مطر
 تا آفتاب رایش در خط استواست
 تا شد شفای آز عطاهای او نیاز
 فربه شدست مکرمت و ایمن از گزند
 ای کودکی که قدر تو کیوان پیر شد
 پیران روزگار سپرها بیفکنند
 گویا به لفظ فهم تو آمد زبان عقل
 بر هر زبان نئی تو گشته است چون سخن
 چون مهر بی نفاق کنی در جهان نظر
 اقرار کرد مال به جود تو و بسست
 جاه تو را به گردون تشبیه کی کنم
 عزم تو را که تیغ نخوانیم خرده ای ست
 گر دشمنت ز ترس برآرد چو مرغ پر
 تو خاص پادشاه شدی بس شگفت نیست
 ای عقل را دهای تو چون دیده را فروع
 چون بخت نحس گفته من نشنود همی

ماندست یک کریم که دارد مرا وفا
 زهره است چرخ را که نماید مرا جفا
 بازوی من قوی شد و بازار من روا
 وی هر بزرگی را اندر خور و سزا
 برگش همه شجاعت و بارش همه سخا
 تا بر روان پاکش غالب نشد فنا
 هم راست در خلّام و هم پاک در ملا
 مادح چو بی طمع بود و دوست بی ریا
 یاقوت زرد نیکو ماند به کهریا
 والله که بر مدیح نخواهم ز تو جزا
 چون بندگان ز خلق نباید ستد بها
 هرگز چو مدحت تو که دیدست کیمیا
 از باغ بخت تو کندم هر زمان بلا
 گلها و لاله ها دمد از خار و از گیا
 زیرا یکی کشیده کامانم ز انحنا
 هرگز گمان مبر که ز بخت افتدش بدا
 ای جاه و بخت تو همه دارو و توتیا
 وی آفتاب نور نیابد همی سها
 از لهُو از نشاط مشو ساعتی جدا
 بر لحن و نغمه صنمی چون مه سما
 بر حسن او بهشت زمان می کند ثنا
 اندر بهار بزم چو بلبل زند نسوا
 در چشم گرد او زند انگشت گردنا
 آب است بر زمین و اثر است بر هوا
 کرده به ذات اصلی در کالبد بقا
 همچون اثیر اثر بزرگیت باسنا
 چون آب دولت تو مایه صفا

معلوم شد مرا که هنوز اندرین جهان
 چون بر محمد علیم تکیه اوفتاد
 ضعف و کساد بیش نترساندم کزو
 ای هر کفایتی را شایسته و امین
 تو شاخ آن درختی کاندر زمانه بود
 اندر پناه سایه او بود مأمّنم
 یک رویه دوستم من و کم حرص مادح
 هم مدح نادر آید و هم دوستی تمام
 نظم مرا چو نظم دگر کس مدان از آنکه
 هر چند کز برای جزا بایدت مدیح
 آزاده ای که جوید نام نکو به شعر
 در مدحت تو از گل تیره کنم گهر
 امروز من چو خار و گیاه ام ذلیل و پست
 تو آفتاب و ابری کز فر و سعی تو
 ابیات من چو تیر است از شست طبع من
 چون از گشاد بر نظرت شد زمانه راست
 بیمار گشت و تیره تن و چشم جاه و بخت
 ای نوبهار سرو نبیند همی تذر
 تا دولت است و نعمت با بخت تو به هم
 از ساقی بی چو ماه سما جام باده خواه
 زان شادی و طرب که دو رخسار او گل است
 اندر بر و کنار وی آن سرو لعبتی
 نالان شود به زاری چون دست نازکش
 تا طبع ها مراتب دارند مختلف
 بادت چهار طبع به قوت چهار طبع
 همچون هوا هوای تو بر هر شرف محیط
 همچون زمین زمین مراد تو اصل بر

Kimsesiz ney gibiyim, bu kimsesiz neyden kimse mutlu olmadı.
İçim onunla doğsa dağa söylerim, çünkü benim cevabım ancak sestir.
Gözüm karardı, gündüzüm hep gece sabahım hep akşam olduğu için
hüzünlenmedim.
Tahammül etmem gerekir niye üzüleyim, kime yüzüm olsun kimsem
yok benim.
Her seher bu sarp Tur dağı gibi beni bir bulut ziyaret eder.
Aydınlıkta ve gerçekleşmekte Musa'nın eli gibi bir kıvılcım, Havva'nın
cebinden bir nur ortaya çıkarır.
Bu feleğin ejderhası benim canımın ejderhası oldu, yoksa asa gibi
benim rehberim olmuş ne hayır vardır.
Yüzünü üzerime koydu başını başımın içine çekti, mizacımın,
hatırımın sihri ve hilem ejderha gibidir.
Bu hisarda ben hasırdaki uyuyorum, çünkü hasıra söylerim çakıl
taşlarının üzerindedir.
Şahin gibi felek beni bağlı tutuyor, uyarmakta karga yol göstermekte
bağırtlak kuşu olsan bile.
Bal, av olmak için ne kadar uygunum hiçbir zaman zamanın
çengelinden kurtulamam.

Mes'ûd bu şiirinde şairi överken kendisini yermekte ve ne kadar kendisiyle ilgili tevazu sahibi olduğunu göstermektedir.

کتر و پستر از ندیمانم	من مسعود سعد سلمانم
وز همه بندگان پدید آورد	شاه بی موجبی عزیزم کرد
تا مکان و محل من بفزود	جای من پیش خویشتن فرمود
سست عقل و ضعیف رای ام	دان که من کس نیم گدایی ام
همه ساله چو ناتوانی ام	ابلهی ناخوشی گرانی ام
که ز درد شکم همی نالم	که سر از رنج دست می مالم
تا بکم دادنم کند یاری	پیش ساقی همی کنم زاری

از من خام قلتببان گران
که به حالی بهانه ای جویم
چه کند این چنین ندیم برش
لاجرم چون چنین گران جانم
رفتم اینک به سوی چالسندر
رنج بر خویشانم کنم کوتاه
مجلسی باشد آنکه خلد برین
مطربانی چو بارید زیبا
ارغنون با سماعشان ناخوش
تا جهان را همی بود بنیاد
مسند و ملک و حشمت اندر وی
باده های لطیف نوشگوار
خدمتی بابدش به رسم خران
حسب حالی ترانه ای گویم
که ز دیدار او نگردد کش
ناخوش و ناترنگ و نادانم
تا کی آیم به شهر بار دگر
تا ببینم رفیع مجلس شاه
گویی آید ز آسمان به زمین
چنگ و بربط چغانه و عنقا
ندما از لقای این شه کش
باد بر تخت شادمانی شاد
از همه نوع نعمت اندر وی
رودهایی به لحن موسیقار

Ben ki Mes'ûd Sâd-ı Salmân'ım hizmetçilerden daha aşağıyım.

Hak etmediğim şah değerli kıldı.

Bütûn hizmetlilerin arasından seçti.

Bana kendi yerinde yer verdi.

Benim yerimi ve mekanımı yükseltti.

Bil ki ben kimse değilim, dilencinin biriyim.

Aklım sağlam değil görüşüm zayıftır.

Fazlasıyla hoş olmayan bir aptalım.

Bütûn yıllar çaresiz olduğum için

Bazen elimin eziyet çekmesinden başımı ovalıyorum.

Bazen de karnımın ağrısından inliyorum.

Sakinin yanında sürekli yalvarıyorum.

Az vermekle bana yardımcı olsun.

Ben tecrübesizden biri değerlidir

Eşek gibi ona hizmet etmeliyim

Bir durumda bir bahane arayayım
Duruma göre şarkı söyleyeyim
Onun çevresinde böyle bir hizmetçi ne yapıyor
Çünkü onu görmekten bağ olmuyor
Canım böyle değerli olmak zorunda
Bilgisiz, mutsuz, uyumsuzum
Şimdi Çalender'e doğru gittim ne zaman şehre geri geleceğim
Kendi azaplarımı azaltacağım
Şahın sarayının yüceliğini görmek için
Cennet gibi bir saray olmalı sanki gökten yere inmiş
Barbut² gibi güzel şarkıcılar
Arp, ud, çevane ve anka
Organun onların sesini duyduğundan hüzünleniyor
Hizmetçiler bu şahın mülâkatından çekildiler
Dünya devam ettiği sürece mutluluk, mutluluk tahtında yaşasın
Haşmet, mülk, varlık onda her çeşit nimet ona
Afiyetle içilen latif kadehler
Müzik tonunda nehirler

Mas'ud Sâd-ı Salmân'ın *Divân'ı* Reşid Yasemi tarafından Tahran'da 1939'da edit edilmiş edisyon kritiğini ise 1985'da İsfahan'da Mehdi Nuriyân yapmıştır (Sharma ,s.1, 2008).

SONUÇ

Gaznelilerin alt kıtadaki yoğun çalışmaları, sonraki dönemde Türk idarecilerin yönetimindeki sultanlıkların ve devletlerin katkılarıyla İslâm, bölgede güçlenmiş Bengaldeş ve Pakistan gibi Müslüman devletler zaman içerisinde ortaya çıkmıştır. Eğitim kurumlarının kurulmasına, değerli şahsiyetlerin

² Hüsrev Perviz'in şarkıcısı

yetişmesine ve eserlerin verilmesine imkân sağlanırken din âlimleri ve sufilerlerin desteği ile İslâm tanıtılarak yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla çok sayıda farklı zamanların tanınmış din âlimleri ve mutasavvıfı, yazarı ve şairi bu coğrafyada bir araya gelmiştir.

Çalışmamızda Gazneli döneminin önemli iki şairi olan Ebu'l-Ferec Runî ve Mes'ud Sâd-ı Salmân'a ait bilgiler ve eserlerinden şiirler örnek verilmiştir. Hint coğrafyasında Fars şiirinin öncüleri olan bu iki şahsiyet gerek çağdaşları gerekse sonraki yüzyıllarda yaşamış şairler tarafından övgüyle anılmışlardır. Fars şiir ve edebiyatının tanınmış ve tanınmamış isimlerinin Hint coğrafyasının kültürel zenginliğine katkıları aşikârdır.

Fars edebiyatı, Gazneli döneminde zirveye ulaşmıştır. Zira Firdevsi'nin Şehnâmesi döneminin en önemli ürünlerinden biri olarak bilinmektedir. Unsuri, Ferruhî gibi nice şairler de aynı döneme adını yazdıran bölgenin tanınan şahsiyetlerdir.

Gazneli dönemi şairleri tıpkı İran'daki Horasan şairlerinin bir devamı gibi Hindistan'da eserlerini hemen hemen benzeri bir sebk ile yazmışlar, şiirlerinde benzeri teşbihlere yer vermişlerdir. Ancak içinde buldukları coğrafya itibarıyla kaleme alınan eserlerde mahalli dillere ait kelimelere (çipal, tenbul, kotval, berşogal gibi) fazlaca yer verdikleri görülmektedir. Bu şairler şiirlerini çeşitli türde yazmış olmalarına rağmen daha çok kaside ve rubai türüne ağırlık vermişlerdir.

Edebî çalışmaların dışında Sultan Mahmud'un sarayında toplanan akademisyenlerin katkılarıyla İslam hukukunun içtihadına dair kapsamlı eserler de yazılmıştır. Mahmud'un idaresindeki Hindistan'da, kurulan medreseler ve nadir eserlerin yer aldığı kütüphaneler bölgeye akademik bir çehre kazandırmıştır. Bu sebeple bölgede araştırma yapmak isteyen araştırmacılara çoklu kültür, bölge tarihi ve toplumsal yapıya açıklık getiren zengin kültürel miras sonraki nesillere aktarılmak üzere bırakılmıştır.

Çalışmamızın konusunu oluşturan Ebu'l-Ferej Runî ve Mes'ud Sâd-ı Salmân'a dair çok fazla bilgiye ulaşılamadığı için sözü edilen şairler hakkında aktarabilecek bilgi bunlarla sınırlı tutulmuştur.

KAYNAKÇA

ARTS, Islamic, (2006), *Encyclopædia Britannica Online* 20 October.
HAQ, Inamul Qausar, (2001). Abul Faraj Rûnî: Lahore Produced a Poet whom Anwari Imitated, *Journal of Asian Civilizations*, XXIV/2, Islamabad,

- İKBAL, Husain,. (1937), *The Early Persian Poets of India* (AH 421-670), Patna University, Patna, India
- KANWAL, Khalid (2015), Ghaznavid Period A Socio Political And Cultural Study, College of Art and Design
- KAZVİNÎ, Mirzâ Moḥammad, (1905) *Mas'ud-e Sa'd-e Salmân*, tr. E. G. Browne, JRAS, October
- KURTULUŞ, Rıza, (2008), *Ebü'l-Ferec b. Mes'ûd Rûnî*, cilt: 35, sayfa: 245 Gazneliler dönemi İran şairi.
<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=350245&idno2=c350170#2>
- LEWIS, Ch. Pellat And J. Schacht Assisted By J. Burton-Page, C. Dumont And V. L. Menage, (1991), *The encyclopaedia of Islam New Edition Prepared By A Number Of Leading Orientalists Edited By B. As Editorial Secretaries Under The Patronage Of The International Union Of Academies Volume I C—G Volume I., Leiden*
- NOMANÎ Rais Ahmad,(1998). In *Fikr-o Nazar* (Quartely) Aligarh Muslim University, Aligarh. Vol. 35. Aligarh, India.
- SHARMA Sunil, (2008), *Iranicaonline.org*
<http://www.iranicaonline.org/articles/masud-sad-salman>
- SIDDIQI, M. (2014) Abu'l-Faraj Runi, *Encyclopedia Iranica*, I/3, an updated version is available online at <http://www.iranicaonline.org/articles/abul-faraj-b-2> (accessed on 31 January)
- TOVFİK, Sobhani, H. (1377). *Negahi Dar tarihi Edebî Farsi Der Hind Tarikh-i Edebî İntişarat-ı Debirhane-i Şu'ra-yı Gostereş-i Zeban-ı Edebiyat-ı Farsi*, Tehran, İran.
<http://www.iranicaonline.org/articles/abul-faraj-b-2>
<https://www.britannica.com/biography/Masud-Sad-Salma>
<http://pu.edu.pk/images/journal/uoc/PDF-LAHORE DURING THE>

